

ARNAU MARCO O JERONI MARTORELL? LA LLOTJA DE TORTOSA ALS SEGLES XIV I XX

Jacobo Vidal Franquet

Professor agregat Serra Húnter – Universitat de Barcelona/IRCVM

jacobovidal@ub.edu

Abstract

Arnau Marco or Jeroni Martorell? The Merchants' Exchange (Llotja) of Tortosa in the 14th and 20th Centuries

This text has two clearly different parts. In the first one, I will argue that the form and the architectural principles of the merchants' exchange (lletja) of Tortosa are the result of the building's reconstruction in the 1930s, rather than the consequence of the original 14th century structure. In effect, despite its medieval origins, the present-day appearance of the edifice is strongly determined by the ideas of the noucentista movement, which in the 1930s took it as the starting point for the evolutive "cycle" of the architectural typology of the Catalan lletja. In the second part of this contribution, I will review the professional career of Arnau Marco, the master builder in charge of the construction of the medieval lletja. I am also including an annex that lays out the constructive sequence of the medieval monument, as well as a second annex that contains a selection of documents about Arnau Marco.

Keywords

Civil Architecture, Gothic Architecture, Southern Gothic, Arnau Marco, Jeroni Martorell, Tortosa, Medieval Crown of Aragon

Voldria començar aquest text amb algunes frases i paràgrafs provocadors.

La lletja que podem veure avui al parc de Tortosa no és el mateix edifici que es va construir a l'edat mitjana [fig. 1-2]. En fer aquesta afirmació controvertida no sóc original del tot: l'any 1968, en una sèrie d'articles periodístics sobre la història de la ciutat, Jesús Massip –llavors director del museu i arxiver municipal– ja es preguntava si l'edifici conegut amb el nom de lletja era veritablement el mateix que descrivien els documents que ell estava organitzant¹. És evident que tots els monuments del passat que han arribat fins al segle XXI han patit modificacions. Però sens dubte la lletja tortosina ha estat transformada substancialment. Per aquesta raó m'atreveiria a dir que avui, més que no pas un edifici medieval, el que veiem és un edifici noucentista².

La pregunta que apareix al títol té precisament aquest sentit, apunta justament en aquesta direcció: la lletja de Tortosa, ¿és un monument aixecat al segle XIV per una sèrie de mestres el més important dels quals va ser Arnau Marco? ¿O més aviat ens cal pensar que es tracta d'una unitat arquitectònica creada al segle XX, principalment per Jeroni Martorell, a partir això

si d'unes restes medievals? Òbviament, al meu entendre la resposta adequada és aquesta darrera. I és rellevant tenir en compte que la desaparició d'un heterogeni complex medieval convertit en una construcció aïllada de tall noucentista ha tingut repercussió historiogràfica, ja que l'edifici del baix Ebre va tenir un paper molt rellevant en la teoria de l'evolució de les lletges formulat per Guillem Forteza a la dècada de 1930³.

Forteza va ser un important arquitecte, polític i intel·lectual. El podríem considerar amb tota justícia un dels primers historiadors de l'arquitectura civil medieval als països de cultura catalana. I el que aquí ens interessa és que l'any 1934, ocupat en aquesta tasca historiogràfica, va proposar l'existència d'un "cicle" evolutiu de la tipologia de lletja, que al seu parer cristal·litzava un tipus d'arquitectura privativa de Catalunya i que representava el punt més alt de l'hegemonia mercantil dels catalans a la Mediterrània. La seva influent teoria va aparèixer paral·lelament a la *Revista de Catalunya* i al *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, i la seva tesi principal és que aquest "cicle" arrencava de la tipologia de lletja esquemàtica o oberta i que a partir d'aquí, de forma orgànica i racional, es desenvolupaven els altres tipus de lletges, cada cop més tancades i monumentals⁴.

És aquí, doncs, on el canvi de forma de l'edifici tortosí al segle XX pren veritable rellevància. En realitat, el monument que encarna el tipus de llotja oberta catalana i, per tant, el principi del "cicle", l'inici del procés evolutiu, no és un immoble medieval, sinó que és una revisió noucentista d'un complex edilici perdut, un conjunt d'estructures i espais que s'havia bastit a partir del 1368 [fig. 3-4]⁵.

De medieval a noucentista

Plantejada la qüestió bàsica suposo que ens hem de preguntar en quines circumstàncies es va produir aquesta variació formal. L'any 1931 l'Ajuntament de Tortosa va recuperar l'antiga llotja, que estava en mans de l'exèrcit des d'època moderna i que en

aquells anys era seu del govern militar. De fet, molts altres grans immobles de la ciutat havien estat presos pel ram de la guerra entre els segles XVII i XVIII i la restitució de la llotja al XX no va ser un cas aïllat. L'any 1910 s'havia fet el mateix amb el quarter que hi havia a l'església de Sant Domènec, on es va ubicar el museu. En aquesta ocasió, tot i que al començament es va parlar d'instal·lar-hi una biblioteca o una escola, que de fet va arribar a existir, la intenció de l'Ajuntament va acabar sent enderrocar l'edifici, eixamplar el carrer de la Sang i obtenir liquiditat amb la venda dels solars. El negoci es va frustrar per la desconfiança dels inversors, que temien l'expropiació dels terrenys a causa dels vaivens polítics... És una història llarga que ara i aquí no ens interessa. Ens interessava el fet⁶.

I ens interessa saber que l'edifici va ser desmuntat i

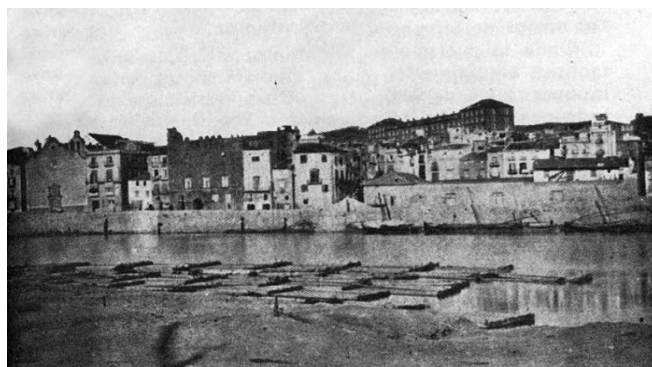

Fig. 1-2. La llotja de Tortosa reconstruïda en el parc Teodoro González i en el seu emplaçament original, en el sector sud de la façana fluvial de la ciutat, amb l'església del Roser i el palau Oliver de Boteller al nord i els quarters militars a l'est (ACBEB).

Fig. 3-4. La llotja abans i després de la seva reconstrucció a la dècada de 1930 (ACBEB).

reconstruït uns centenars de metres cap al sud del seu emplaçament original, a l'actual parc de Teodoro González, en un entorn idíl·lic de vegetació ben ordenada [fig. 5]. El responsable de l'obra d'enderroc, fonamentació i remuntatge va ser Agustí Bartlett, arquitecte municipal de Tortosa (1923-1962), un professional normalment adscrit a l'escola racionalista⁷. Amb tot, podem dir que la veritable ànima del projecte va ser Jeroni Martorell, que hi va intervenir com a director del Servei de Catalogació i Conservació de Monuments de Catalunya. Com que l'Ajuntament de Tortosa volia eliminar l'edifici va haver de ser la campanya periodística feta des de Tarragona i Barcelona i la intervenció de la Generalitat el que possibilités la seva conservació parcial. Així, doncs, podem explicar aquesta història en bona mesura gràcies a un dels seus protagonistes principals⁸.

Martorell, a part d'haver salvat l'edifici, va plantejar les idees que li van conferir el seu aspecte actual. De fet, això l'arquitecte de Calella ho va deixar per escrit i, en conseqüència, per entendre el canvi de forma de l'immoble, per veure com va passar de ser medieval a ser noucentista, és molt il·lustratiu un text seu en què es parla de la campanya de salvament però en què, sobretot, s'enumeren els valors arquitectònics del monument. Aquí es descriu un edifici que «apareix en millor estat avui» que abans de ser enderrocat. L'autor subratlla la seva importància «per l'antiguitat i per oferir, tot i ésser petita, esquemàtica, l'essencial en tal mena d'edificis: es tracta d'una porxada, d'un senzill cobert per aixoplugar mercaderies i mercaders», i insisteix que és el primer «edifici de la gran Catalunya» d'aquesta tipologia, una estructura d'airoses arcades prop de l'Ebre, oberta, quasi sense parets, executada d'acord amb una solució constructiva «clara, francament definida», una solució constructiva que caracteritzada amb aquests termes sembla gairebé clàssica.

A l'article també s'inclou el dibuix de la llotja que s'havia fet en el moment de la reconstrucció. Aquest disseny és especialment significatiu perquè, publicat a la premsa barcelonina, «contribuí a canviar el concepte públic respecte al que era la llotja». Però sobretot és important perquè és la base de la reedificació i, per això mateix, és un element decisiu en la hipòtesi històrica de Forteza, en la idea del "cicle" de les llotges catalanes que paral·lelament a la tasca reestructuradora de Martorell exposava l'arquitecte i historiador mallorquí [fig. 6]⁹.

Perquè és obvi que les idees de Forteza respecte a la llotja de Tortosa es basen clarament en l'edifici imaginat per Martorell i reconstruït per Bartlett a partir d'unes traces gòtiques, a partir d'una materialitat medieval –vull subratllar que els elements constructius, que els arcs i els pilars, ja existien, però que van ser condicionats d'una manera determinada, neta i unitària... Forteza, doncs, en plantejar l'inici de la seva influent teoria del "cicle" medieval, expressa una sèrie de raonaments i descriu unes estructures que no són les que hi havia al segle XIV. El canvi en la seva essència ja s'havia produït. Fins i tot els dos escrits, la determinant hipòtesi de Forteza i el poc conegut article de Martorell, simplement en tant que textos, tenen una estreta relació, existeix entre ells un lligam que deriva d'un total acord sobre la naturalesa de l'edifici.

Fig. 5. Plànol de Tortosa publicat a la *Geografia General de Catalunya* (1908-1918). La llotja, seu del govern militar, encara ocupava tota una illa davant del mercat. Poc després es va traslladar al parc municipal, molt a prop de la línia fèrria (apud *Geografia General de Catalunya*).

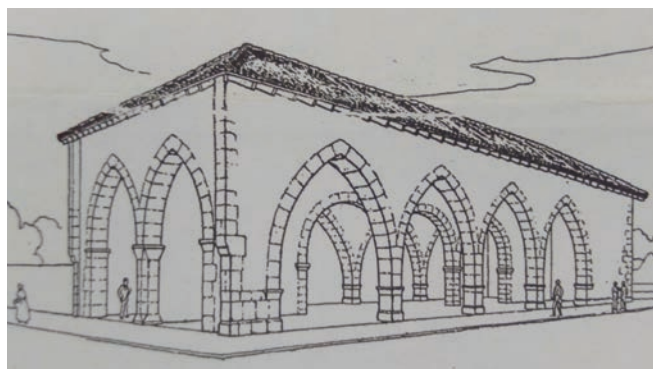

Fig. 6. Dibuix de la llotja elaborat pel Servei de Catalogació i Conservació de Monuments de la Generalitat de Catalunya, base de la reconstrucció de l'edifici (apud J. Martorell, *La llotja...*, cit.).

D'aquesta manera, Forteza considera indubtable que «la primera manifestació arquitectònic-artística, noble, dels edificis comercials [...] són les llotges obertes de les quals conservem el tipus específic català en la llotja de Tortosa, de construcció esquemàtica». A l'hora de descriure'l parla d'una «elegant porxada de quatre vessants, on predominen els arcs ogivals simples recolzats damunt d'incipients pilastres. El suport de la cresta de la coberta està format per un sistema de massissos i arcs de mig punt del més pur sabor catalanesc». Se'ns fa present sense esforç el que veiem en el dibuix de Martorell, però també el que llegim en el seu article: «la llotja de Tortosa és sols una gran porxada. La planta és rectangular; en les dues fatxades de major longitud, s'obren quatre arcades i en una de les menors, dues; en l'altra, la paret és plena... Una teulada a quatre vessants cobreix l'edifici. Tot plegat és una solució clara, francament definida». No conec cap publicació o document de Bartlett sobre aquest assumpte, i sens dubte el matís nacional que hi ha en Forteza i en Martorell no hi va ser mai en les idees de Bartlett, que va ser militant falangista, però de ben segur que l'acord sobre el fet arquitectònic era total¹⁰.

Per entendre el canvi d'essència de l'edifici vull incidir breument en un altre fragment del text de Jeroni Martorell que em sembla significatiu [fig. 7-8]. El benemèrit arquitecte diu que els tortosins de l'any 1931 entenien que la llotja no era el porxo sinó tot el conjunt de coberts que hi havia annex, era tota l'illa edificada davant del mercat central. Doncs bé, podem dir que en aquest punt els tortosins del 1931 no estaven equivocats, ja que és precisament això el que ens diuen els documents medievals i moderns

que era la llotja. I també és això el que ens deixen entreveure les poques imatges antigues que en coneixem: no era sols una gran porxada airosa, estilitzada, noble, lluminosa, clara i bella, com apareix al dibuix i com es va reconstruir a la dècada de 1930, sinó que era un conjunt de coberts fet amb l'objectiu de guardar la mercaderia que circulava pel riu, especialment el forment, un conjunt d'edificacions i espais que també incloïa el pes de la palla, les eres o pallols i el port per carregar i descarregar els productes, a part que s'hi acabessin fent les reunions del Consolat i s'hi habilités una capella.

Per tant, podem dir que històricament la forma de la llotja no era «definida i clara», com pensaven els intel·lectuals que van aconseguir preservar part de l'edifici al segle XX, sinó que es tractava d'un complex heterogeni que va anar mudant la seva configuració, gairebé com si es tractés d'un organisme viu. Posem alguns exemples –en cap cas tots!– d'aquesta contínua variació, referits només al segle XIV.

Malgrat que segons el llibre d'obra que citen tant Martorell com Forteza l'edifici s'havia acabat el 1373, i tot i que en aquesta època ja es registra la compra de teules per cobrir algun punt de l'estructura, el cert és que en origen es va tractar d'un immoble amb terrats. Per això tota una secció del document i un altre de sencer es dediquen a la construcció dels trespols, una feina dirigida pel mestre Paniscolí, probablement musulmà. En canvi, el sistema de coberta amb sostre a quatre vessants que destaquen els autors del segle XX sembla que es va construir per primer cop l'any 1391, a causa de les filtracions d'aigua que afectaven l'estructura [fig. 9]¹¹. Es tracta d'una solució que sobretot en època moderna va ser bastant habi-

Fig. 7-8. Abans de la seva reconstrucció es considerava que la llotja era tot un conjunt de coberts i estructures que hi havia vora el riu, i en conseqüència tenia una forma heterogènia i poc definida; després, va esdevenir un monument clar, airós, bell i homogeni, ben definit (ACBEB).

tual per protegir de la pluja immobles abans tancats amb terrasses, com va passar a la llotja de Palma o a la catedral de Tortosa mateix¹². Ara bé, si ens fixem en les imatges històriques de la ciutat veiem que, per exemple l'any 1563, quan Anton van de Wyngaerde fa una vista de la façana fluvial, aquest element havia desaparegut; després es devia tornar a fer.

Una altra variació formal ben antiga va tenir lloc entre el 1394 i el 1396, quan es va afegir un altre gran porxo a les diverses estructures que ja existien. Els acords municipals que reflecteixen la decisió parlen de la necessitat de fer aquest nou cobert per tenir «lo blat porgat que s vendrà en dita ciutat» i es refereixen a la voluntat que l'obra es faci a destall o escarada. Amb tot, el llibre d'obra corresponent demostra que finalment va ser construït a jornal, el sistema més comú per finançar les obres públiques d'aquesta època. El pedrapiquer que cobrava un salari més alt – i que per tant pot ser considerat mestre de l'obra – va ser Joan Torroella, ajudat entre altres menestrals per un Arnau Marco que ja devia estar en els darrers anys de la seva vida¹³. De fet, hi ha diverses notícies sobre l'existència de treballs significatius al complex

que daten dels segles XV i XVI, i una làpida que hi havia encastada a l'edifici commemora l'acabament de les obres l'any 1586! En realitat, les adaptacions i les variacions formals van continuar sempre.

Un edifici no tan obert... I no tan noble

Una altra cosa important que cal tenir en compte és que contra la idea consolidada que la llotja de Tortosa era un edifici obert, en realitat, de cara al riu, era un edifici tancat. Fins i tot podríem dir que era un edifici fort, com ho eren tots els del sector fluvial de la ciutat. Això té una explicació lògica: aquestes estructures havien de fer front no només a les riuades més o menys regulars, sinó també als enemics que podien arribar en vaixell per l'Ebre. Precisament el sector sud-oest del clos de Tortosa, per tal de facilitar les activitats mercantils, era l'únic que no tenia muralla ni edificis que fessin funció de vila-closa, però per això mateix en aquest sector hi havia uns murs especialment complexos – l'anomenat Queixal – i fins i tot el gran palau que s'aixecava a la zona tenia un aspecte defensiu important¹⁴. Els documents expliquen que quan hi havia crisis bèl·liques tot el sector es protegia amb palissades de fusta i, com és lògic, s'aprofitaven també les estructures construïdes, inclosa la llotja, que – com s'aprecia clarament en el dibuix que en va fer Anton van den Wyngaerde l'any 1563 – fins i tot tenia merlets [fig. 10]. No només això: a la dècada de 1520 apareixen referències a l'existència d'una torre inclosa en l'immoble, que és armada amb bombardes¹⁵.

I si no era obert, podríem dir que tampoc era noble,

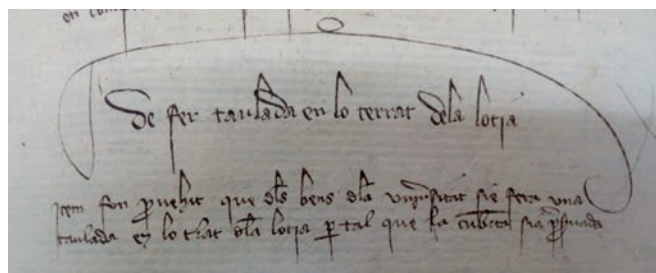

Fig. 9. Encapçalament de l'acord municipal del 1391 segons el qual el terrat de la llotja es cobriria amb una teulada (ACBEB).

Fig. 10. En origen la llotja de Tortosa era un edifici tancat i fort, amb merlets en la seva façana occidental, com es pot observar en la vista fluvial d'Anton van den Wyngaerde (1564) (Osterreichische Bibliothek).

exactament. Malgrat que en el privilegi atorgat per la monarquia amb l'objectiu de finançar les seves obres es fa referència al concepte d'honor – això sí, al costat de la idea d'utilitat –, i a pesar que moltes obres públiques medievals van ser considerades “nobleses” de les ciutats¹⁶, sembla que a Tortosa tenien clar que la llotja no s'havia construït amb l'objectiu d'atorgar noblesa i aconseguir decòrum. Es tractava, en canvi, d'un edifici purament utilitari. Voldria cridar l'atenció sobre un últim document medieval que ens parla de la seva naturalesa. És un procés en què s'explica que cap al 1390 el Consell de Barcelona estava construint el porxo del blat i que, per finançar-lo, exigia als mercaders el pagament d'una taxa. Com és lògic, els comerciants tortosins no es van quedar de braços plegats i els savis en dret del baix Ebre van recordar als del Cap i Casal que la llotja tortosina havia estat finançada únicament amb el comú d'aquesta ciutat i, sobretot, que era una obra feta «a profit», és a dir, «a utilitat» de la població; en canvi, l'edifici de Barcelona s'estava aixecant amb la missió

d'embellir l'urbs. Era, doncs, una obra «voluntària», no pas «útil» i necessària [fig. 11].

Malgrat que l'ús d'aquestes paraules és mediatitzat pel context judicial en què apareixen, no deixen de ser significatives i ens diuen explícitament el que ja tendien a mostrar molts altres documents: que la llotja de Tortosa era un conjunt heterogeni de coberts i patis, no pas un edifici homogeni, no pas un monument unitari, airós, clar i bell, pensat per decorar, ennoblir i representar el poder de la capital de l'Ebre català. Quan la ciutat construïa monuments que tenien un important caire representatiu, o quan participava en la seva construcció, les notícies històriques acostumen a certificar-ho de forma evident, com succeeix amb la font de l'Àngel – feta «per decorar e ennoblir» –, amb la catedral o amb els convents de franciscans i de trinitaris – aquest darrer ubicat «en loch molt públich de la dita ciutat, e en decoració e bellesa d'aquella»¹⁷.

Arnau Marco. Breu assaig de trajectòria professional

A desgrat que Jeroni Martorell marqués la forma que la llotja de Tortosa ha tingut per a la historiografia, el seu article divulgatiu sobre l'edifici mai va tenir pes en ell mateix. D'aquesta manera, no hi ha dubte que el text de Guillem Forteza sobre el “cicle” de les llotges és el que ha posat en el mapa de l'arquitectura gòtica catalana aquest edifici. I en conseqüència també podem dir que és el principal responsable de l'oblit d'Arnau Marco.

De fet, tant Forteza com Martorell, quan parlen de la llotja, fan referència a l'existència d'un llibre d'obra que segurament coneixien de segona mà. I si el van consultar directament no el van llegir amb atenció, com tampoc van estar al cas de la bibliografia que llavors existia sobre el monument, perquè ja esmentava el nom del mestre Marco¹⁸. Curiosament, encara que un dóna la data d'inici de les obres (1368) i l'altre la d'acabament (1373), els dos citen la figura de Guillem Macip, que és un dels administradors de l'empresa. I això va tenir molta influència, perquè la referència que donen els dos arquitectes va ser l'única dada coneguda durant molts anys per la historiografia de l'art, especialment mitjançant la publicació de Forteza. Per això, en un treball de finals de la dècada de 1990, se li atribueix l'obra de la llotja a un mestre anomenat Guillem Macip, un personatge que

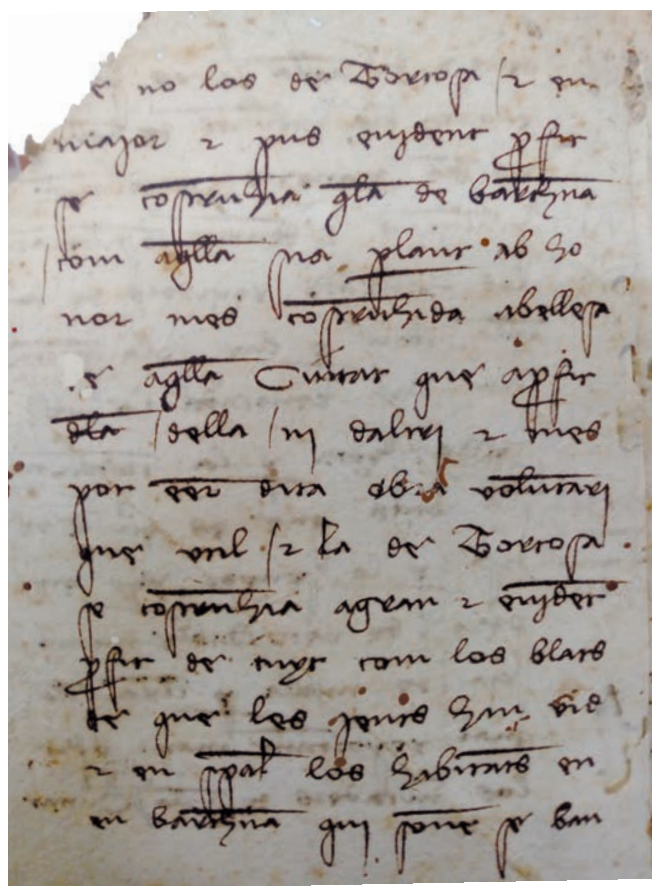

Fig. 11. Part d'un procés en què s'indica que la llotja de Tortosa havia estat construïda a profit de la població, mentre que el porxo del blat de Barcelona es feia a bellesa de la ciutat (ACBEB).

com acabem de dir simplement va ser-ne un dels obrers i que en realitat era mercader¹⁹.

Si des de la seva reconstrucció i l'elaboració de la teoria del "cicle" l'edifici havia anat apareixent en gairebé totes les síntesis i manuals d'arquitectura civil del gòtic català, l'oblit historiogràfic del seu mestre principal havia estat tan gran que, fins i tot en l'extens i documentadíssim estudi sobre la catedral de Tortosa que va publicar Victòria Almuni l'any 2007, no es relaciona el mestre Marco que apareix sovint a les obres de la seu amb el picapedrer homònim que treballa per a la ciutat entre les dècades de 1360 i 1390, no s'associa el piquer que amb freqüència col·labora amb els mestres majors del temple amb el que es fa càrrec de la llotja de la ciutat. I sens dubte són la mateixa persona²⁰. Voldria reivindicar la seva figura. Només la documentació de la llotja ja permetria entendre quins tipus de tasques va desenvolupar Arnau Marco al llarg de la seva trajectòria professional, una informació que es pot ampliar – però que no canvia en absolut l'essència del seu treball – amb altres fonts municipals, reials i eclesiàstiques. A hores d'ara totes aquestes notícies ens permeten resseguir-ne la carrera durant un període gens menyspreable de temps, 28 anys que van entre el 1368 – quan ja és un mestre consolidat i fins i tot important – i el 1396 – quan encara és viu i actiu professionalment, tot i que probablement va morir no gaire després d'aquesta data.

En primer lloc veiem que el mestre va actuar amb freqüència com a proveïdor de pedra, tant per a la catedral com per a les diverses obres públiques del municipi – i potser també les reials, tot i que això no ho hem pogut corroborar fins al moment. Un dels primers cops que apareix als registres de la ciutat, l'any 1368, ven carreus per a la construcció de les muralles, juntament amb altres piquers²¹. Els documents mostren que en Marco sovint s'encarregava d'anar a les pedreres de la Ribera d'Ebre, riu amunt, per adquirir el material adequat i executar o controlar-ne el tall²². Fins i tot, quan la necessitat de pedra va ser peremptòria, va arribar a dirigir l'enderroc de la casa de l'abat de Benifassà, concretament de «los archs de pedres», per aconseguir-ne per als murs²³. I consta que en tenia d'emmagatzemada i llesta per ser venuda²⁴.

Les seves anades a la pedrera de Flix per proveir la fàbrica de la seu també van ser habituals. En algunes ocasions va actuar com a delegat del Capítol per adquirir-ne o controlar-ne el tall, però també va

encarregar-se directament de l'arrencament i, fins i tot, va fer d'autèntic empresari, contractant l'extracció de milers de carreus de fil i de motlle i del transport del material fins a peu d'obra, molts quilòmetres riu avall²⁵.

Com és lògic, les mateixes notícies que ens parlen de la seva capacitat per visurar la qualitat dels materials constructius, per arrencar i supervisar el tall dels blocs o per ocupar-se del seu transport i emmagatzematge fan referència també a la seva aptesa per executar manualment i dirigir el treball en estructures de pedra. Els primers documents municipals que ens en parlen, del final de la dècada de 1360, ens el mostren com a substitut del mestre Joan, probablement Joan de Valença, al front de les obres de la muralla en els sectors del Temple i de Santa Clara. Quan actua com a pedrapiquer el seu paper se centra especialment en l'obra de les torres i els portals, no pas en els panys de mur. És a dir, treballa a les estructures construïdes amb pedra picada. En paral·lel, són altres els mestres que s'ocupen de fer els merlets, les ballesteries o els llenços de la murada, elements que es construeixen amb fusta i tapires²⁶. És el mateix que es pot deduir dels llibres d'obra del castell de la Suda. Com és lògic, les muralles de la ciutat es van aixecar a la vegada que es feien obres a les fortificacions de tot el país, a causa del context bèl·lic d'aquests anys, i el castell reial de Tortosa no en podia ser una excepció: també va haver de reforçar les seves estructures defensives. En la construcció d'una de les torres que s'hi van fer el pedrapiquer més important, actiu sobretot durant l'any 1370, va ser Arnau Marco. Però al castell, a la vegada que actuaven els especialistes en pedra, també hi treballaven mestres especialitzats en obra de fusta, tàpia i argamassa²⁷. Aquest procediment ja s'ha descrit en moltes de les obres públiques executades a la ciutat als segles XIV i XV, i és el mateix que es va emprar a la llotja²⁸.

Quant a la catedral, a part d'anar a la pedrera, Arnau Marco sovint s'encarregava de regir les tasques de paredat quan el mestre major era absent. Fins i tot l'any 1378 va arribar a dirigir la reconstrucció de la llotja dels picapedrers. La seva presència en l'obra va ser tan notable al final de la dècada de 1370 i a l'inici de la de 1380 que Victòria Almuni l'ha considerat un menestral de confiança de la fàbrica, un personatge que va dur a terme tasques equiparables a les d'un sobrestant²⁹. També va haver de jugar algun paper, per ara difícil de deter-

minar, en el bastiment del convent dels dominics, ja que el mes de gener de 1387 va rebre vint lliures com a primera part de la paga per haver construït uns arcs de pedra, i ho va fer de mans del lector de la seu, Pere Tosquella, que llavors era administrador dels predicadors tortosins. El monestir, refet completament al segle XVI, es va construir des de la dècada de 1370, amb notable protagonisme del fuster Andreu Tranxer³⁰.

De fet, si considerem – potser impròpiament – que Arnau Marco és l'arquitecte o el mestre principal de la llotja de la ciutat, és per la primacia que donem a les estructures de pedra per sobre dels altres tipus de treballs constructius. I si és cert que quan se'l cita al llibre d'obra de l'edifici sempre és ell qui primer apareix als registres de pagaments i qui més cobra entre tots els obrers que hi treballen, i si els documents diuen clarament que ell «féu» els arcs de l'immoble, no és menys cert que en aquestes fonts, a part dels picapedrers que treballen a les seves ordres, hi apareixen reflectides altres colles de professionals que participen en l'empresa. Hi feinegen alhora. Ho fan concertadament, d'acord amb el ritme adequat dels treballs. I ho fan amb total independència respecte al grup d'especialistes en el tall de la pedra i, per tant, respecte a la direcció d'Arnau Marco – que, a més, apareix a peu d'obra de forma discontinua. En aquest sentit, els altres mestres importants, els altres directors de l'empresa, són en Biota, citat com a «mestre de les tapières», és a dir, es tracta de qui dirigeix l'obra de tàpia, i en Paniscolí, que apareix com a mestre dels trespols, és a dir, és l'encarregat de la construcció dels terrats de l'edifici³¹. No en totes les ocasions, però a la Tortosa d'aquesta època els mestres especialitzats en obra de tàpia i argamassa acostumaven a ser musulmans³².

A l'edat mitjana molts treballadors de la construcció es van ocupar de dur a terme obres hidràuliques. Arnau Marco no en va ser una excepció. Potser el qualificatiu de geòmetres que els donen alguns documents del tres-cents ens ha fet sobreestimar els seus coneixements i les seves capacitats en aquest camp. Però sens dubte és cert que l'arquitectura de l'aigua representa un capítol important, encara no acabat d'escriure, de l'activitat dels pedrapiquers medievals³³. En una ciutat vinculada a un gran riu com és Tortosa aquesta mena de tasques no podia ser aliena a l'activitat d'un mestre rellevant, sobretot tenint en compte que se'l documenta durant prop de tres dècades.

Així, doncs, les notícies conegudes fins al moment el relacionen amb la construcció d'un pou al carrer Censal d'en Costa, a l'arranjament de l'anomenat pou d'en Caldera³⁴ i, el que és més rellevant, el vinculen a la que potser és la més gran obra hidràulica de la Catalunya medieval, l'assut, les sèquies i els molins construïts per la ciutat de Tortosa enmig de l'Ebre, a l'altura del coll de Som³⁵. Concretament Arnau Marco va dur a terme una visura – se'n feren moltes – durant la primavera del 1373, moment en què el Consell va voler reprendre un projecte que ja s'havia mirat de posar en marxa – però que s'havia abandonat – a la dècada de 1340. El mestre va passar dos dies «extimant les obres faedores en la cèquia que fon proposada fer per regar de la aygua de Ebre a la part de Bítem»³⁶.

Una última cosa. Per al cas concret de Tortosa he descrit llargament l'activitat de diversos mestres que van desenvolupar la seva carrera, sobretot, fent petites obres per encàrrec del Consell, uns treballs de reduïdes dimensions però que eren necessaris per al bé comú, per al correcte funcionament de la ciutat. Ho he fet per exemple en el cas de Bernat Gual, que bàsicament va centrar la seva activitat en aquesta mena de tasques³⁷. Malgrat que Arnau Marco va tendir a emprendre treballs de més gran volada, el que vaig explicar d'aquell mestre es pot aplicar sense problemes a aquest altre: el seu taller sovint va funcionar com una petita brigada municipal. Així, el 1370 va participar amb alguns dels seus macips i homes llogats en els arranjaments dels accessos a diversos ponts de la ciutat, dins i fora murs, va fer una basa per a una columna de l'arxiu municipal i, per ordre del rei, va llevar la pedra de l'altar de la capella del castell; el 1375 va treballar en la construcció d'una xemeneia a l'Hospital de la Santa Creu; el 1382 va enderrocar un tros d'una torre vella que hi havia al costat de l'església de Sant Nicolau, «la qual stava fort perillosa»; el 1387 va adaptar un carreu perquè la ciutat hi tingués els brandons de Corpus a la catedral i el 1396 va adobar les portes dels pallols³⁸.

En el seu cas – i en el d'un parell de mestres més, Bernat Aztor i Jaume Miravet – aquesta activitat discreta però contínua, especialment al servei del Consell, va arribar a anar acompanyada d'un càrrec oficial, el de «regonexedor» de les muralles. El seu nomenament va tenir lloc el maig del 1394 i l'obligava a revisar els murs i a llevar-ne la vegetació setma-

nalment, a canvi d'un salari de cinc lliures a l'any³⁹. Es tracta d'una notícia rellevant, atès que a la Tortosa medieval mai va existir la figura de mestre d'obres de la ciutat, com va ser freqüent en altres poblacions importants de la Corona⁴⁰. El càrrec, doncs, quan la seva activitat ja era més aviat minsa, va ajudar Arnau Marco a passar els darrers anys d'una vida dedicada a l'arquitectura.

Annex I: el procés constructiu de la Llotja (c. 1368-1586)

A pesar que n'hem fet referència en la primera part d'aquest treball, i que ja vaig mirar de donar les dades bàsiques sobre el procés constructiu de la llotja en un estudi més ampli sobre les obres públiques del municipi, val la pena que mirem de documentar amb una mica de detall la cronologia de l'edificació, sobretot pel que fa al segle XIV⁴¹. Les tasques de fonamentació i els preparatius per a la construcció sembla que van iniciar-se durant el mes d'agost de 1368. El primer dia d'aquest mes tres homes i un pedrapiquer «escombraren tota la era e posaren totes les pedres a redor, per ço que no s perdessin, ni la terra que y és», pedra i terra – arena – que foren transportades des de la peixateria i des de la platja fluvial de la Xiquina. També consta que arribaren barcades de pedra pel riu. El dia 13 del mateix mes d'agost treballà un «maestre moro, que obrí lo solament de les tapières» i pocs dies després alguns homes van mesclar calç i van fer morter. La colla d'Arnau Marco es va posar a treballar en aquest moment. És ben probable que el mestre «que féu lo fonament e tapià» fos musulmà i està clarament registrat que els pedrapiquers, cristians, picaven «pedres per als cantons e a les scales»⁴². A l'inici de gener de 1369 encara s'estava treballant en tirar «la pedra per als fonaments»; es comprava arena, es pagaven barcades de pedra que baixaven pel riu des de Xerta i s'adquiria calç, que provenia de Tivenys, riu amunt de Tortosa⁴³.

No es documenten treballs entre aquest moment i el mes de maig del mateix any. Potser cal relacionar aquest fet amb una gràcia atorgada a la Universitat pel rei Pere el Cerimoniós, donada a Cervera el 7 de gener de 1369, en la qual el monarca concedia que es fessin unes impositions per un termini de cinc anys amb l'objectiu de sufragar la construcció de l'edifici. El privilegi establia que de tota mercaderia que fos carregada o descarregada a Tortosa o que circulés

pel riu s'hi havia de pagar un òbol per lliura; que tot vaixell cobert que hi passés havia de pagar 3 sous d'entrada i 4 de sortida; i que tot vaixell descobert estava obligat a pagar 2 i 3 sous, respectivament. El dia 23 de febrer, el Consell va decidir que diversos prohoms «vegen e regoneguen los capitols que són ordenats sobre la llevada que s deu fer per rahó de la obra de la hera de la rambla e [...] encara, que si mes-ter hi serà per fer e espatxar la dita obra, puxen man-llevar sobre la dita levada aytanta quantitat com a ells serà ben vist faedor». Amb el finançament assegurat, doncs, el 19 de maig comencen a aparèixer pagaments als obrers i el llibre d'obres registra el treball dels mestres i les seves colles molt poc després⁴⁴. A partir del 4 de juny de 1369 treballen en «Biota, maestre», el seu fadrí (cobren 6 sous diaris entre amb-dós), en Pere de Bellvís, «que ajudava en la tapiera» i, també, Arnau Marco i el seu macip (cobren 6 sous i 6 diners diaris entre els dos). Arnau Marco era, com sabem, pedrapiquer, i en Biota, a qui s'anomena mestre, sembla que fa treball amb les tapières. És probable que fos sarraí i que sigui la mateixa persona que després la documentació anomena «maestre de la empedrada». En aquest moment també apareixen pagaments per arena portada des de la partida de Vila-roja i per pedra comprada «d'en Rocha e de n'Olliver», dos pedrapiquers molt actius a la ciutat durant el darrer terç del segle XIV⁴⁵.

En aquest punt les dates ballen una mica, ja que dels treballs del juny del 1369 passem a tenir informacions de l'any 1370. És possible que les obres estiguessin en un moment d'impàs durant alguns mesos, potser per la urgència en l'execució de les muralles. En tot cas, el que sembla clar és que des del setembre del 1370 torna a comprar-se calç, concretament al moro de Tivenys Juceff Avinali, i es transporten pedres i arena des de la partida de Vila-roja fins a peu d'obra. Durant el mes d'octubre en Sobrevella i en Venrell pasten «lo morter per al trespol de la lotga» i es comencen a fer «los sollaments dels archs e dels pilars». Els peus dels arcs i dels pilars van ser col·locats al seu lloc per Arnau Marco i la seva colla abans del dia 12 de setembre de 1370. Les àpoques per la construcció «dels quatre archs que féu en l'obra de la lotga» són del mes d'agost de 1371⁴⁶.

D'altra banda, des de l'octubre del 1370 es treballava en el trespol de les cobertes. Dirigia la feina en Paniscolí, que apareix acompanyat per Mira, per Prades i per altres homes. Després apareix un llibre

del trespol de la llotja, concretament del segon trespol, que s'inicia el 12 de setembre de 1371. Paniscolí, musulmà, que també apareix a les obres de les muralles i del castell de la Suda, és anomenat «mestre de l'obra del trespol» i cobra 3 sous i 6 diners diaris. En l'obra, administrada per en Ramon Doms, també treballen dones, que «tiren calç», homes, fadrins i, en algunes ocasions, pedrapiquers. Arnau Marco apareix alguns dies, al costat del mestre, i en aquest cas ambdós cobren 3 sous per jornada⁴⁷.

És ben possible que les obres ja es consideressin pràcticament enllestides en aquest moment. Però llavors, el dia 24 de novembre de 1371, «caygueren dues archades de la lotga, de ves lo rech, per furtuna de vent». Es van haver de recollir les pedres i es van reparar les crugies danyades. Apareixen treballant en aquestes feines alguns fusters, com ara Francesc

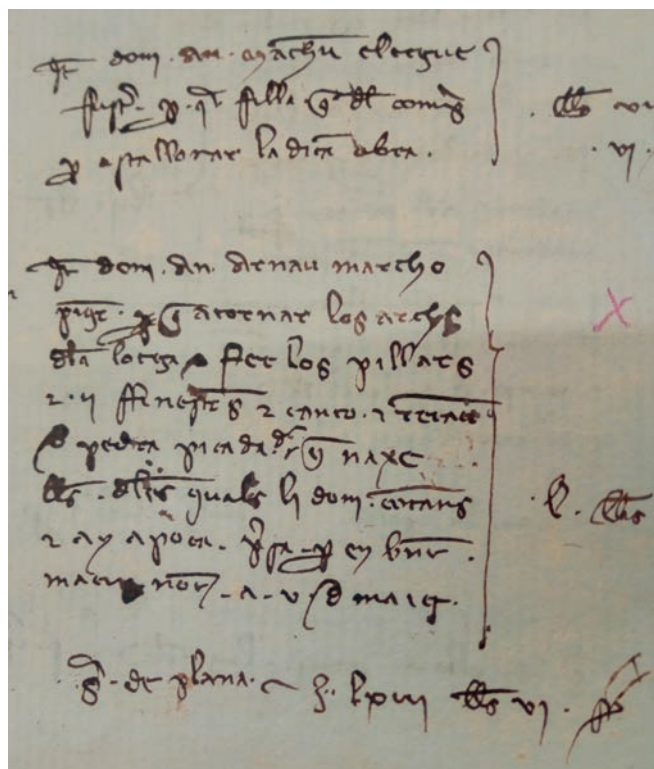
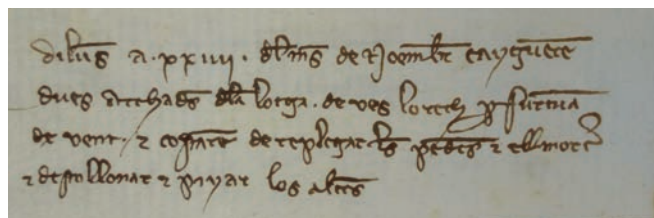

Fig. 12-13. Anotació de la caiguda de dues crugies de la llotja, encara en construcció, a causa d'una ventada, i d'un dels pagaments que es fan al pedrapiquer Arnau Marco per refer l'obra (ACBEB).

Curça i el seu germà – probablement es tracta de Galceran Curça –, Miquel Amat, Domingo Perelló i Mateu Clergue, i els pedrapiquers Arnau Marco i Prades, a banda d'altres persones de menys categoria professional. Marco es va encarregar de «tornar los archs de la lotga e fer los pillars, e ll finestres e cantó» [fig. 12-13]. De finestres, a la llotja, consta que n'hi havia més, ja que en alguns documents es parla, a més a més d'aquestes dues, de tres, i també d'una. Les dues finestres coronelles que conserva l'edifici potser són alguna d'aquestes – en les quals també hi va treballar l'important fuster Andreu Tranxer –, elaborades a la dècada de 1370, encara que una de les columnes és moderna, feta durant la reconstrucció. En tot cas, l'octubre del 1372 i l'agost del 1373 encara es destinava la imposició de la mercaderia «a la obra de la lotja que de present se fa en la rambla de la dita ciutat», però en aquesta darrera data, malgrat que siguin nomenats administradors Mateu del Camí i Guillem Macip, sembla que l'estructura ja estava finalitzada o gairebé, ja que durant el mes de novembre de 1372 es va comprar teula per cobrir algunes de les seves parts. Per l'octubre del 1373 Marco cobrava les darreres 75 lliures de les 230 «que ell avia de la

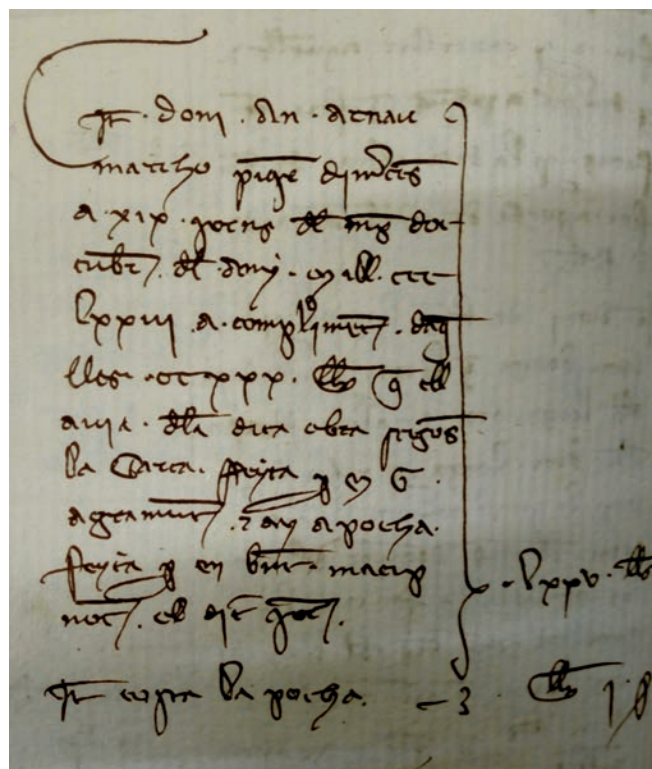

Fig. 14. Anotació del darrer pagament que es fa al mestre Arnau Marco pel seu treball en l'estructura de pedra de la llotja (ACBEB).

dita obra» [fig. 14], i vers aquesta data s'anotava la quantitat de 841 lliures, 8 sous, 1 diner i malla «que munten totes les despeses fetes per los dits honrats en Guillem Macip e en Pere Burguers, axí com a obrers de la dita lotja, per tot lo temps damunt contingut», és a dir, entre el 1368 i el 1373. Des d'aquest moment apareixen, ben sovint, notícies sobre la utilització de l'edifici⁴⁸.

Naturalment, de la mateixa manera que en els altres immobles que depenien del municipi, la documentació aporta una gran quantitat de notícies sobre obres de reparació i manteniment. Però val a dir que en el cas de la llotja, a banda d'aquests petits treballs de reparació⁴⁹, apareixen referències a algunes grans intervencions que van anar alterant el complex edilici de forma significativa al llarg del temps, començant per la transformació de tot el sector urbà amb el bastiment de molls, empits i altres estructures a partir del 1379⁵⁰.

En tot cas, l'obra d'ampliació més important s'inicia l'any 1394. Com ja s'ha comentat, malgrat que ho va fer de forma esporàdica, també hi va participar Arnau Marco. Es tracta de la construcció d'un nou porxo «per tenir lo blat porgat». Diversos acords municipals del maig i el juny d'aquest any parlen d'aquest «porxo faedor prop la lotja, en què stia lo blat porgat que s'vindrà en la dita ciutat», i especifiquen «que sia fet dels béns de la Universitat» però també que «sia donat a stall o scar ab certs capítols e certes mesures, posat aquell en encant e donar-ho a quell mestre qui per millor mercat lo farà». En aquesta època no era habitual que la ciutat contractés treballs a destall i, de fet, després d'un desgraciat buit de notícies que s'allarga durant més d'un any, entre el juny del 1394 i el setembre del 1395, trobem pagaments a Pere Oliver, obrer del porxo, i un llibre d'obres que s'inicia el febrer del 1396 on es reflecteixen pagaments – és a dir, contractacions – diaris, com succeeix en gairebé totes les obres del municipi durant els segles del gòtic⁵¹.

En el llibre d'obres, no gaire voluminós, i que mostra una despesa total de 462 lliures, 17 sous, 7 diners i malla, apareixen treballant diversos mestres pedrapiquers: Joan Torroella (el més important, que pren 4 sous diaris), Bernat Torrella, Jaume Garcia, Domingo Marco, Arnau Marco, Joan Durà i Berenguer Puig (prenen entre 3 i 3 sous i 6 diners diaris). També hi treballen fusters, fins a 13 alhora, d'entre els quals destaca Andreu Tranxer, que cobra 4 sous cada dia; n'Aztor, mestre de cases; diverses dones i homes anònims; i hi ha registrades

despeses de fusta per fer els bastiments, de calç, de transport, 2000 teules portades des de València per un patró de Blanes anomenat Marata, 3000 teules portades des de Barcelona per un patró barceloní anomenat Libra – també se n'aconseguien 500 a Tortosa –, compra de 16 pedres de Mallorca a Bernat Caselles, etcètera⁵². L'obra estava enllestida cap al maig del 1396 i a l'anyada 1397-1398 – de l'anterior no se n'ha conservat la documentació – apareix per primer cop el salari de la persona que ha de tancar i obrir «lo porxe del blat porgat»⁵³.

Aquest porxo, segons diu una provisió municipal del gener del 1396, havia de ser construït «ab sos pallols», la qual cosa s'ha de generalitzar a tot el sector. Els pallols eren una zona empedrada amb lloses de pedra i estaven tancats per un mur, segons es desprèn del fet que tenien una porta, la qual va ser arranjada precisament per Arnau Marco l'estiu del 1396. No sabem des de quan, però consta que el 1413 també estaven coberts, ja que el 5 de maig d'aquest any hi ha registrat un pagament per la reparació de la seva teulada. Després, les cobertes dels pallols tornen a adobar-se, per exemple, el 1442⁵⁴.

El complex va funcionar més o menys normalment fins que, el 2 de setembre de 1421, «com los cantons de la lotja, vers lo riu, stiguen fort dolentament e a gran perill, en tal forma que si no y és prestament acorregut, que poria caure, e tota la lotja seria dirruïda», es va decidir «que sien adobats e y sia feta tal obra que los dits cantons se refermen e la dita obra se conserve». És normal que hi hagués problemes

Fig. 15. Aspecte de la llotja abans de la reconstrucció. A la imatge s'observen algunes de les arcades gòtiques, aixecades per Arnau Marco (ACEB).

estructurals a l'edifici, especialment a la zona més propera al riu, ja que va haver de veure més d'unaavinguda de l'Ebre. Va dirigir els treballs el mestre de cases Bernat Gual. Domingo Genís va vendre 28 pedres de fil «per ops de fer los dits cantons, a raó de II sous, VIII diners per peça». L'obra, que ja estava completada el mes de desembre del mateix any, va costar 88 lliures, 14 sous i 10 diners⁵⁵. El mestre Gual també va fer una reparació als pilars el mes de febrer del 1447⁵⁶.

La llotja va continuar adobant-se, ampliant-se i modificant-se durant el segle XVI. Entre el 1507 i el 1508, per exemple, el destacat pedrer d'origen francès Jeroni

Esteve, àlies Giraut, va encarregar-se d'unes reformes que per desgràcia són indeterminades, ja que només coneixem la comanda de pedra que es va fer als piquers de Flix Pere i Domingo de Na Lega per abastir l'obra⁵⁷. Com ja s'ha dit, una làpida commemorativa considerava que la llotja no va ser enllestida definitivament fins al 1586: «Essent procuradors de la ciutat de Tortosa los magnífichs mossèn Baltasar Gallí, ciutadà, mossèn Johan Batiste Oriol, notari, mestre Guillem Orient, boter, e defenedors del Consell de l'imperiatge mossèn Baltasar Llopico de Xixon, ciutadà, mossèn Francesch Castelló, mercader, font feta e s acabada la present obra en lo any MDLXXXVI»⁵⁸.

* Projecte de recerca HAR2013-46400-P.

¹ J. MASSIP, *La llotja*, in «La voz del Bajo Ebro», 1968, pp. 561-563. D'aquest autor vegeu també *El gòtic. L'esplendor de la Tortosa dels mercaders*, in «Butlletí de la Real Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi», XVII, 2003, pp. 85-90.

² Desenvolupo aquí la idea que ja vaig avançar en un text molt més breu: J. VIDAL, *La llotja de Tortosa*, in *Art i Cultura. Història de les Terres de l'Ebre*, 5, Tarragona 2010, pp. 54-55.

³ Sobre Guillem Forteza vegeu J. MAYOL, *L'arquitectura escolar de Guillem Forteza 1917-1943*, Barcelona 2010, especialment pp. 11-81.

⁴ G. FORTEZA, *El cicle arquitectònic de les nostres llotges medievals*, in «Revista de Catalunya», XIV, 1934, pp. 221-248 (i «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», XXV, 1934, pp. 1-13, aparegut amb el títol *Arquitectura gòtica catalana. Les llotges de comerç*); reeditat a G. FORTEZA, *Estudis sobre arquitectura i urbanisme*, vol. 2, Barcelona 1984, pp. 76-100. També es va publicar una versió en francès, ja que el text va ser originalment concebut com a conferència llegida a l'Institut d'Art i Arqueologia de la Universitat de París: *Les loges de Commerce, in L'architecture gothique civile en Catalogne*, París 1935, pp. 37-50. Segons aquest autor després de la llotja esquemàtica o oberta, representada per l'exemple tortosí, s'haurien desenvolupat les mig obertes-mig tancades, com es pot veure a Castelló d'Empúries i Perpinyà, i finalment el tipus hauria culminat amb les tancades de Barcelona, Mallorca i València, que tindrien el precedent de l'Or San Michele de Florència. Vegeu les consideracions que es fan sobre aquest «cicle» a M. BERNAUS, *Les llotges i les seves funcions a les ciutats medievals. El cas de Barcelona*, Barcelona 2016, pàssim, i en l'article de la mateixa autora en aquest monogràfic.

⁵ Vaig estudiar per menut el procés constructiu de l'edifici a J. VIDAL, *Les obres de la ciutat*, Barcelona 2008, pp. 246-265. Novament se n'ofereixen les dades bàsiques al primer annex d'aquest article.

⁶ Es pot resseguir a partir dels acords municipals del període, ressenyats o publicats íntegrament a la premsa local, per exemple al «Correo de Tortosa» (n'apareixen notícies a les següents dates: 19/11/1932; 22/11/1932; 23/11/1932; 30/11/1932; 7/12/1932; 10/12/1932; 17/12/1932; 23/12/1932; 24/12/1932; 31/12/1932; 17/1/1933; 21/1/1933; 14/3/1933; 23/3/1933; 10/4/1933; 22/4/1933; 24/4/1933; 10/5/1933; 1/6/1933; 28/8/1933; 9/9/1933; 27/10/1933; 28/10/1933; 29/1/1934). La cessió de l'immoble a l'Ajuntament queda oficialitzada amb la publicació a la «Gaceta de Madrid», vol. 156, 4 de juny de 1932, p. 1690.

⁷ Sobre Agustí Bartlett vegeu A. LÓPEZ, Bartlett, arquitecte municipal de Tortosa (1923-1962), <http://documents.tortosa.cat/exhibits/show/bartlett-arquitecte-municipal-> [consultat el març del 2017].

⁸ Sobre Jeroni Martorell vegeu R. LACUESTA, *Restauració monumental a Catalunya (segles XIX i XX). Les aportacions de la Diputació de Barcelona*, Barcelona 2000, pàssim, especialment el capítol 8. De la mateixa autora *Jeroni Martorell, arquitecte de l'administració pública*, in «Plecs d'Història Local», vol. 152, 2014, pp. 8-10.

⁹ J. MARTORELL, *La llotja de Tortosa*, in «Mirador. Setmanari de literatura, art i política», vol. 314, 21 de febrer de 1935, pp. 1, 8.

¹⁰ Curiosament aquesta referència nacional sí que es troba en el primer volum pòstum (VIII) de la Història de Tortosa d'Enric Bayerri, malgrat la seva clara adscripció al règim franquista. La contradicció es pot explicar perquè aquest tom, el vuitè de l'obra, va ser compilat després de la mort de l'autor, de forma acrítica, a partir de les seves notes manuscrites. En parlar de la llotja, s'ofereixen diverses transcripcions documentals i alguns fragments que no acaben de lligar. I en mirar de fer-ne una aproximació arquitectònica s'ofereix, bàsicament, la traducció de dos fragments refo-sos de la versió francesa del text de Forteza (E. BAYERRI, *Historia de Tortosa y su comarca*, vol. VIII, Tortosa 1960, p. 430: «No era un simple depósito de mercancías, sino un centro oficial de transacciones, y aunque la obra fuese muy sencilla, ofrece, ello no obstante, una gran belleza. Su planta consiste en un cuadrilátero de elegantes pórticos con arcos en 'tiers point'. El conjunto es de un sabor catalán muy puro»).

¹¹ El març del 1391 es decideix fer «una taulada en lo terrat de la lotja, per tal que la cuberta sia preservada de pluja, e que no s perda, la qual taulada sie feta segons als honrats procuradors serà ben vist», Arxiu Comarcal del Baix Ebre (ACBEB), *Provisions*, vol. 18, ff. 43r-v.

¹² Ha estudiat el procés de Palma E. DILMÉ, *Terrat o teulada? Les visures sobre la coberta de la llotja de Palma, 1681-1699*, in *Visurar l'arquitectura gòtica: inspeccions, consells i reunions de mestres d'obra* (s. XIV-XVIII), Palermo 2017, pp. 297-311. Donen notícia de l'encavallada de la catedral de Tortosa

J. LLUÍS ET AL., *The restoration of the roof of the Gothic Cathedral of Tortosa*, in *Rehab*, 2014, pp. 255-262.

¹³ ACBEB, *Obres públiques*, vol. 17 (1r lligall).

¹⁴ J. VIDAL, *La façana fluvial*, 2, in *Les muralles medievals de Tortosa*, Tortosa 2007, pp. 115-116.

¹⁵ ACBEB, *Clavaria*, vol. 112, f. 208v, 211r.

¹⁶ M. BERNAUS, *Els espais arquitectònics de la indústria i el comerç*, in «Barcelona Quaderns d'Història», vol. 8, 2003, pp. 99-124.

¹⁷ J. VIDAL, *La belleza urbana en la Tortosa medieval. Selección de documentos*, in «Aedificare», vol. 2, 2017, pp. 162-202.

¹⁸ F. PASTOR, *La lonja de Tortosa (datos adicionales)*, in «La Zuda», vol. 72, 1919, pp. 21-22. Torna a publicar – en traducció castellana – un document que relaciona Marco amb l'obra de la llotja E. BAYERRI, *Historia de Tortosa...*, cit., p. 427.

¹⁹ N. de DALMASES, *Arquitectura gòtica civil*, in *Urbanisme, arquitectura civil i industrial* (Art de Catalunya, vol. 3), Barcelona 1998, p. 154.

²⁰ V. ALMUNI, *La catedral de Tortosa als segles del gòtic*, Benicarló 2007, pàssim, especialment p. 548.

²¹ ACBEB, *Obres públiques*, vol. 8, p. 0.

²² Per exemple, el 2 d'octubre de 1368 cobrà per setze dies «que hobra manualment» en les torres de les muralles i per «V jorns que estech, entre anar e venir, al loch de Flix, per comprar pedra picada per la ciutat» (ACBEB, *Obres públiques* 8, p. 68). Dos anys després anà «a Flix e a Miquinença per veure pedra ops del peu del cap del pont» (ACBEB, *Clavaria*, vol. 7, f. 18v).

²³ ACBEB, *Obres públiques*, vol. 8, p. 87.

²⁴ A part de les notícies que ja hem consignat, en ven per a les obres de la llotja (ACBEB, *Obres públiques*, vol. 14, f. 8r-v) i per a les de la muralla anomenada Queixal o Esperó (ACBEB, *Obres públiques*, vol. 16, f. 6r).

²⁵ V. ALMUNI, *La catedral...* cit., doc. 58 i 66. La referència que es fa en un llibre d'obra catedralici d'un contracte per al tall de pedra amb Arnau Marco, esmentada per Almuni (pp. 126-127), segurament es refereix al contracte conservat a l'ACBEB, *Fons notarial*, Sig. 1145, ff. 160r-161r.

²⁶ ACBEB, *Obres públiques*, vol. 8, pàssim. Sobre les obres dels murs vegeu J. VIDAL, *Les obres...*, cit., pàssim.

²⁷ J. VIDAL, *Àmplies, belles i aptes: les grans obres de la Tortosa gòtica en època de l'infant Pere*, in A. CONEJO, ed., *L'infant Pere d'Aragó i d'Anjou, "molt graciós e savi senyor"*, Valls 2015, pp. 239-264.

²⁸ J. VIDAL, *Les obres...*, cit., pàssim.

²⁹ V. ALMUNI, *La catedral...*, cit., p. 108. Encara que no pot ser el mestre que apareix a la dècada de 1340, sens dubte el Marco que treballa a la catedral a les de 1370 i 1380 sí que és el mestre contractat per a la ciutat.

³⁰ ACBEB, *Fons Notarial*, Sig. 1226, f. 4r. Sobre el complex dominicà als segles del gòtic, vegeu J. VIDAL, *Les obres...*, cit., p. 377-382.

³¹ ACBEB, *Obres públiques*, vol. 14, pàssim.

³² J. VIDAL, *Les obres...*, cit., pàssim.

³³ Sobre aquest assumpte en el context de la Corona d'Aragó vegeu, entre altres, T. GLICK, *Levels and Levelers: Surveying Irrigation Canals in Medieval Valencia*, in «Technology and Culture», vol. 9, 1968, pp. 165-180; A. ZARAGOZÀ, *Arquitectura gòtica valenciana*, València 2004, pp. 200-206; J. VIDAL, *La continuidad de una obra medieval: azud, acequias, molinos y pesquera del Bajo Ebro en la época del Renacimiento*, in «Quaderns d'Història de l'Enginyeria», vol. 11, 2010, pp. 129-174; M. CADINU, *Architetture dell'Acqua in Sardegna*, Cagliari 2015.

³⁴ Ambdues obres daten de l'estiu del 1370. ACBEB, *Clavaria*, vol. 7, f. 12r i 17v.

³⁵ He tractat aquest tema en diverses ocasions. Vegeu, per exemple, J. VIDAL, *La construcció de l'assut i sèquies de Xerta-Tivenys (Tortosa) a la Baixa Edat Mitjana: de la promoció municipal a l'episcopal*, Benicarló 2006; *Les obres...* cit., pp. 425-448. Per a una síntesi del procés entre els segles XIV i XIX, E. FABREGAT, J. VIDAL, *La canalització de l'Ebre a la regió de Tortosa (1347-1851)*, in «Quaderns d'Història de l'Enginyeria», vol. 8, 2007, pp. 3-50.

³⁶ ACBEB, *Clavaria*, vol. 9, f. 94v.

³⁷ J. VIDAL, *L'activitat quotidiana d'un mestre de cases medieval. Bernat Gual, 1405-1453*, in «Anuario de Estudios Medievales», vol. 43/2, 2013, pp. 915-940; *Bernat Gual, mestre de cases de la ciutat de Tortosa. Seguiment documental*, in «Recerca», vol. 17, 2017, pp. 207-238.

³⁸ Les notícies aquí resumides es troben a ACBEB, *Clavaria*, vol. 7, ff. 18r-v, 22r-23v; *Clavaria*, vol. 11, p. 266; *Clavaria*, vol. 19, p. 104; *Clavaria*, vol. 24, p. 174; *Clavaria*, vol. 33, p. 35.

³⁹ ACBEB, *Provisions*, vol. 21, f. 9r.

⁴⁰ Sobre el càrrec de mestre de la ciutat vegeu, entre altres, A. SERRA, *El mestre d'obres de la ciutat de València*, in *L'Artista-artesà medieval a la Corona d'Aragó*, Lleida 1999, pp. 399-417; A. JUAN, *La figura del Maestro de obras de la ciudad de una urbs medieval: el caso de Mallorca*, in *Construir la ciudad en la Edad Media*, Logroño 2010, pp. 357-371. Per al cas de Tortosa, J. VIDAL, *Les obres...* cit., pàssim, especialment pp. 50-66.

⁴¹ J. VIDAL, *Les obres...*, cit., pp. 246-265.

⁴² ACBEB, *Obres públiques*, vol. 14, ff. 10r-15r.

⁴³ ACBEB, *Obres públiques*, vol. 14, ff. 7r-v.

⁴⁴ ACBEB, *Registre 1215* (paper); *Provisions*, vol. 9, ff. 40r, 53r, 69v, 82v; *Clavaria*, vol. 6, f. 28r.

⁴⁵ ACBEB, *Obres públiques*, vol. 14, ff. 7v, 16v-18r.

⁴⁶ ACBEB, *Obres públiques*, vol. 14, ff. 25r-33r; *Registres 739-742* (pergamí).

⁴⁷ ACBEB, *Obres públiques*, vol. 14, ff. 34r-45r; *Obres públiques*, vol. 18.

⁴⁸ ACBEB, *Obres públiques*, vol. 14, ff. 46r-51v; *Provisions*, vol. 10, ff. 21v, 86v, 133r, 138v; *Registre 744* (pergamí); *Registre 745* (pergamí); *Clavaria*, vol. 9, ff. 77r-v; *Clavaria*, vol. 10, pp. 6, 248, 299.

⁴⁹ Pel que fa a les simples reparacions o obres de manteniment, especialment a la coberta, sovint afectada per goteres i que com s'ha comentat l'any 1391 es va arribar a canviar per una teulada, podem esmentar, entre altres: ACBEB, *Obres públiques*, vol. 9, f. 23r; *Clavaria*, vol. 15, p. 90, 143 (1378 i 1379, el mestre de cases sarraí Abrafim adoba el terrat de la llotja, «lo qual era crebaçat e s plovía»); *Clavaria*, vol. 18, p. 126 (26/10/1381: pagament a «Abrahim, moro, mestre de cases, e a Maffomet, companyó seu, e al seu fadrí, qui obraren en lo terrat de la lotja, que s plovía, entre calç, e arena, e V almut de trespol»); *Clavaria*, vol. 21, p. 133-134 (pagament a «Abrafim Abçalafa e a son fill, sarrahins, per dos jorns que obraren qusicú en regonèxer les crebaces del trespol del terrat de la lotja, a Jaffer, que aydà a servir los dits maestres al dit trespol», i al mestre Abçalafa, per una «barcella de trespol vermell e una granera per agranar lo dit trespol de la lotja»); *Clavaria*, vol. 22, p. 159 (pagament a «n'Aztoiret, maestre de cases, qui adobà lo terrat de la lotja ab I home»); *Clavaria*, vol. 24, p. 144; *Clavaria*, vol. 27, p. 158 (arranjaments del terrat de la llotja, sense regis-

tre del nom dels mestres, els anys 1387 i 1391); *Clavaria*, vol. 37, p. 124; *Clavaria*, vol. 45, p. 108; *Clavaria*, vol. 47, p. 142; *Clavaria*, vol. 49, p. 163; *Clavaria*, vol. 56 (2n lligall), s/p (obres de manteniment, sense registre de mestres, els anys 1400, 1408, 1410, 1412 i 1425); *Obres públiques*, vol. 4 (1r lligall), f. 10r (recorren les teulades de la llotja Ramon Domènech i Pampa); *Clavaria*, vol. 62, f. 59r; *Clavaria*, vol. 65, f. 70r (anys 1435 i 1442); *Comú*, vol. 50, p. 161 (el mestre Joan de la Cova recorre les teulades de la llotja i els pallols, l'any 1446); *Clavaria*, vol. 69, f. 59r (el mestre Joan de la Cova recorre les teulades); *Clavaria*, vol. 71 (el mestre Bernat Gual recorre les teulades, any 1449); *Clavaria*, vol. 75, f. 71v (1453, adoba la teulada Joan de la Cova); *Clavaria*, vol. 82, s/p (Bartomeu Martí i Joan Broto recorren les teulades, any 1462); *Clavaria*, vol. 83, s/p (1464); *Clavaria*, vol. 85, f. 64r (Bartomeu Martí «ha fet fahena en la teulada de la lotja» durant una setmana, l'any 1468); *Clavaria*, vol. 104 (1r lligall), f. 12v (any 1500).

⁵⁰ Les obres s'inicien després d'un acord de Consell pres el 6 de març de l'esmentat any 1379 (ACBEB, *Provisions*, vol. 13, f. 3r). El document parla de «fer empits e carregadors vora del riu, de l'alberch de n'Alfonso Ruhiç, fins al cantó de la lotja», és a dir, en tota la zona de la llotja i els pallols.

⁵¹ ACBEB, *Provisions*, vol. 20, document solt 2, f. 61r-v; *Provisions*, vol. 21, ff. 5r, 11r-v; *Clavaria*, vol. 31, p. 170; *Clavaria*, vol. 32, p. 154.

⁵² ACBEB, *Obres públiques*, vol. 17 (1r lligall); *Clavaria*, vol. 33, ff. 50r, 55v.

⁵³ ACBEB, *Clavaria*, vol. 34, p. 355.

⁵⁴ ACBEB, *Provisions*, vol. 22, f. 26r; *Clavaria*, vol. 33, f. 35r; *Clavaria*, vol. 49, p. 215; *Clavaria*, vol. 65, f. 70r.

⁵⁵ ACBEB, *Provisions*, vol. 31 (2n lligall), f. 21r; *Obres públiques*, vol. 17 (2n lligall).

⁵⁶ ACBEB, *Clavaria*, vol. 68, f. 65v.

⁵⁷ J. ALANYÀ, *L'almodí o llotja de Batea (segle XIV)*, in «La Vila Closa», vol. 50, 1998, pp. 153-168: 157.

⁵⁸ F. PASTOR, *Narraciones tortosinas*, Tortosa 1901, p. 21; E. BAYERRI, *Historia...*, cit., p. 427.

Annex II: selecció de documents sobre Arnau Marco

1

1368, març, 22 → 1369, maig, 19. Tortosa

Extractes d'un llibre d'obra de les muralles de la ciutat de Tortosa, relatiu als sectors del Temple i Santa Clara. Arnau Marco apareix rebent pedra per als treballs, visitant les pedreres i dirigint les obres de les torres.

Arxiu Comarcal del Baix Ebre (ACBEB), *Obres públiques*, vol. 8.

| | p. 0

Dissapte, a XIII de octubre [1368], rebé¹ Arnau Marcho, piquer, de [n'Oliver] e d'en [Nadal] Rocha, piqués, XXXX pedres piquades, segons que eren tenguts de donar a la [ciutat].

Ítem, ne rebé lo dit n'Arnau, d'altra part, XXVI a fer cantons [...]

(...)

| | p. LXVIII

Ítem, donà ell dit dia meteix [2/10/1368] a n'Arnau Marcho, piquer, per VIII dotzenes de pedres piquades que prengué ops de la hobra de les torres, a raó de XVII sous per cascuna dotzena, munta, per tot: VI ll. XVI s.

Ítem, donà més ell dit Domingo Manresa, a II macips del dit en Marcho, per XLI jornals que hobraren en les torres del mur, a raó de III sous per cascun jorn, que muntà: VI ll. III s.

Ítem, donà més ell dit dia al dit en Marcho, per² XVI jorns que hobrà manualment en les torres del mur, e per V jorns que estech, entre anar e venir, al loch de Flix, per comprar pedra piquada per la ciutat, que a raó de IIII sous per cascun jorn munta, per tot: IIII ll. IIII s.

(...)

| | p. LXXIX

Ítem, donà més ell dit dita matex [14/10/1368] a n'Arnau Marcho, mestre piquer, ab II dexeables seus, per VI jorns que hobraren en les torres dels murs, a raó de X sous per cascun jorn: III ll. s.

(...)

| | p. LXXXVII

Ítem, donà més ell dit en Domingo Manresa [21/10/1368] a n'Arnau Marcho, piquer, per VIII homes que logà a nderrocar los archs de pedres de les cases de Benifaça, a raó los III homes de XVIII diners per hom, e los V³ hòmens de II sous per hom, X sous. Ítem, per I hom que y fo mig jorn, XI diners. Ítem, per II fusts de Casp ops de recividor, XVIII diners. Ítem, loguer de piquaços, X diners. Ítem, per claus ops del bastiment, II diners. Ítem, per III cayrats ops de bastiment⁴, de portar, VI diners. Suma per tot: I ll. V s. VI.

| | p. LXXXIII

Ítem, donà més [27/10/1368] a n'Arnau Marcho, piquer, mestre de la hobra, ab II dexeables seus, per V jorns que hobraren en les torres, a raó de X sous per cascun jorn: II ll. X s.

(...)

| | p. CIX

Ítem, dissapte, a XXV de novembre [25/11/1368], donà lo dit en Domingo Manresa, a n'Arnau Marcho, mestre piquer de la hobra, per son salari, e de I dexeable seu, per VI jorns que hobrà en les torres, a raó de VII sous per cascun jorn: II ll. II s.

(...)

2

1368-1373. Tortosa

Extractes del llibre d'obra de la llotja. Arnau Marco treballa en els elements de pedra picada de l'estructura i és el mestre que cobra un salari més alt, a part de proveir carreus.

ACBEB, *Obres públiques*, vol. 14.

| | f. 11r

Ítem, doní a n Marcho, per lo seu jornal, ço és a saber, lo dia mateix [25/8/1368]: ll. IIII s.

Ítem, doní a n Prades, per II jorns que fo en la dita obra: ll. VI s.

Ítem, doní a n Domingo n'Arbonès e Fferrer n'Arbonès, piquers, que obraren en la dita obra, per I jorn, a raó de III sous per jorn: ll. VI s.

(...)

| | f. 8r

Ítem, paguí dimecres e digous, a XXVII de juyn [27/6/1369], a n'Arnau Marcho e al seu macip, e a n Prades, e al mestre de la

¹ Segueix d'en, ratllat.

² Segueix per, repetit.

³ Segueix s, ratllat.

⁴ Segueix VI, ratllat.

enpedrada, ab II hòmens e I fadrina, munta per tot, ab V diners en fer tirar miga dotzena de pedres d'en Marcho e en fer claus del portal: I ll. XV s. VII.

(...)
| | f. 32v
Ítem, doní a n Marcho [12/10/1370], piquer, per VI jornals que obrà en la obra de la lotga, que mes e posà los peus dels archs dels pillars, a raó de IIII sous per jorn, que munta: I ll. IIII s.

(...)
| | f. 42v
Ítem, doní a n'Arnau Marcho [4/8/1371], piquer, per rahó dels quatre archs que féu en l'obra de la lotga, C lliures, e aví àpocha rebuda per mà d'en Bernat Macip, notari, a IIII jorns d'agost MCCC⁵ LXXI: C ll. s.

(...)
| | f. 46r
Diluns, a XXIII del mes de noembre [24/11/1371] caygueren dues archades de la lotga, de ves lo rech, per furtuna de vent (...)
| | f. 47r

Ítem, doní a n'Arnau Marcho, piquer⁶, que a tornar los archs de la lotga e fer los pillars e II finestres e cantó, e trencà pedra picada, de que n'a XC lliures, de les quals li doní contans, e aví àpocha presa per en Bernat Macip, notari, a V de maig: L ll. s.

(...)
| | f. 48v
Ítem, doní a n'Arnau Marcho, piquer, per I finestra que féu en ves l'alberch d'en Miquel Andreu, ab tots los pilars que a a ffer en la lotga (...) Féu-ne àpocha rebuda per en Bernat Macip, notari, el dit jorn; costà, a XXV d'agost MCCCCLXXII: XVII ll. s.

(...)
| | f. 49r
Ítem, doní a n'Arnau Marcho, piquer, dimecres, a XIX jorns del mes d'octubre de l'any Mill CCCLXXIII, a compliment d'aquelles CCXXX lliures que ell avia de la dita obra, segons la carta feyta per en Guillem d'Agramunt, e aví àpocha feyta per en Bernat Macip, notari, el dit jorn: LXXV ll. s.

(...)

3

1368, octubre, 23. Tortosa

Pagament d'unes pedres destinades a les muralles de Tortosa que Arnau Marco pren de l'obra del convent de Sant Francesc.

ACBEB, *Obres públiques*, vol. 7, p. LXXXX.

Ítem, donà més a n Guimó Macip, per dotze dotzenes e IIII pedres piquades que prengué en Arnau Marcho de la hobra dels frares menors, a raó de XVIII sòlidos per cascuna dotzena: XI ll. II s.

4

1370, juliol, 20. Tortosa

Despeses efectuades en la construcció d'un pou al carrer Censal d'en Costa. Arnau Marco és el menestral que cobra un salari més alt.

ACBEB, *Clavaria*, vol. 7, ff. 12r-v.

Ítem, donaren a n Domingo n'Arbonès, piquer, lo dit dia, per XIII jornals que obrà en lo pou que feren en lo Sensal d'en Costa, a rahó de III sòlidos, IIII diners per jorn, que munta: ll. XLVI s. VIII.

Ítem, donaren a n Fferrer n'Arbonès, piquer⁷, per loguer de XI jorns que obrà en lo dit pou, a rahó de II sòlidos, VI diners per cas-cun jorn: ll. XXVII s. VI.

Ítem, donaren a n'Arnau Marcho, piquer, per loguer de nou jorns que obrà en lo dit pou, a rahó de IIII sòlidos per jorn: ll. XXXVI s.

Ítem, per XLVI pedres de portar al dit pou, les quals pedres tirà en Berthomeu del Polze⁸, ab tres companyons: ll. XII s. XI.

Ítem, donaren a n Bellví, per⁹ loguer de II jorns que fo a fer morter obs de la dita obra del dit pou, a rahó de II sòlidos, IIII diners, que munta: ll. IIII s. VIII.

Ítem, donaren a un sarrahí per loguer de un jorn que fo¹⁰ a trencar la paret que estava prop lo pou: ll. II s. IIII.

Ítem, donen en data què costaren II caffços de calç d'en Jachme Espills: ll. VIII s.

| |

⁵ CCC, interlineat.

⁶ Segueix *per*, ratllat.

⁷ *piquer*, interlineat.

⁸ Segueix *e son companyó*, ratllat.

⁹ Segueix *fer morter*, ratllat.

¹⁰ Segueix *a fer morter a la dita obra*, ratllat.

Ítem, donen en data què costaren dos àsens¹¹ que y foren a tirar arena, a rahó de¹² II sous, VI per jorn: ll. V s.
 Ítem, donen en data què¹³ costà de portar del mur e de l'hospital al dit pou fusta¹⁴, e de tornar-la d'allí on la havien aportada.
 Ítem, donen en data què costà una lliura e mija de claus vells per clavar lo bastiment del dit pou: ll. s. XII.
 Ítem, donen en data què costaren de luciar los ferraments, per en¹⁵ Johan Dovo: ll. III s. I.
 Ítem, donaren a una fadrina per loguer de un jorn que tirà calç: ll. s. VIII.
 Ítem, donaren a n Guillem Ortolà, ferrer, per los golfs que féu a les portes del dit pou e ffrantices axí meteix, que pesaren XXI lliures, a rahó de X diners per lliura: ll. XVII s. VI.
 Ítem, donaren a Pere de Prades, piquer, per loguer de dos jorns que fo en la dita obra, a rahó de II sòlidos, IX diners per jorn: ll. V s. VI.

5

1370, agost, 17. Tortosa

Pagament efectuat a Arnau Marco per haver arranjat el pou d'en Caldera.

ACBEB, *Clavaria*, vol. 7, f. 17v.

Ítem, a XVII dies del mes de agost, donaren a n' Arnau Marcho, piquer, per lo adop que s féu en lo pou d'en Caldera, segons que apar per menut en un cuernet de paper, huyt lliures, nou sòlidos, quatre dinés, les quals confessa haver hahudes e reebudes en presència d'en Ramon Dolms e d'en Guillem Tàrrega, testimonis a açò apellats e pregats lo dit dia¹⁶. La qual messió fferen per vigor de una provisió feyta per los conseyllers e prohòmens de la ciutat dichmenge a XXVIII dies del mes de juliol: VIII ll. IX s. IIII.

6

1370, setembre, 5. Tortosa

Pagament a Arnau Marco per haver anat a Flix i Mequinensa amb l'objectiu d'aconseguir pedra per al cap de pont de Tortosa.

ACBEB, *Clavaria*, vol. 7, f. 18v.

Ítem, a V dies del mes de setembre, donaren a n' Arnau Marcho, los quals ell despès en VII dies per los quals estech com anà a Flix¹⁷ e a Miquinença per veure pedra ops del peu del cap pont, lo qual fo a rahó de IIII sòlidos per jorn: I ll. VIII s.
 Ítem, donaren a ell metex per loguer e messió de la bèstia que menà¹⁸: ll. XV s. IIII.

7

1370, setembre. Tortosa

Extractes d'un llibre d'obra del castell de Tortosa en què s'anota el treball d'Arnau Marco en una torre de la Suda. També fa una petita intervenció a la capella.

Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), *Reial Patrimoni*, Reg. 2438.

| | f. 41r

Primerament [9/9/1370], obrà mestre Marquo, piquer, en les pedres de les cavitats de la dita torra, e pres: ll. IIII s.

(...)

| | f. 41v

Ítem [10/9/1370], obrà en Marquo, piquer, en paredar en la primera fillada qui és sobre la roqua, e pres: ll. IIII s.

(...)

| | f. 44v

Ítem [19/9/1370], obrà mestre Marquo, piquer, en paredar en la dita torra, e pres: ll. IIII s.

Ítem, obrà en Domingo n' Arbonès, piquer, allò metex, e pres: ll. III s. IIII.

(...)

| | f. 45r

¹¹ Segueix *de or*, ratllat.

¹² Segueix *cass*, ratllat.

¹³ Segueix *postà*, ratllat.

¹⁴ *fusta*, interlineat.

¹⁵ *per en*, interlineat. Segueix d'en Bernat Aldua, ratllat.

¹⁶ Segueix *e*, ratllat.

¹⁷ Segueix [...] e Miquinença, ratllat.

¹⁸ Segueix *ar*, ratllat.

Ítem [20/9/1370], obrà maestre Marquo, piquer, en tolre de la pedra de l'altar de la esgleya de Santa Maria del castel, per ço com lo senyor rey m'o avia manat, e pres: ll. IIII s.

8

1370, novembre. Tortosa

Anotació de les despeses per les obres als accessos del cap del pont major (extramurs) i del pont de la fusta (intramurs) de Tortosa. Hi participen Arnau Marco i diversos dels seus ajudants.

ACBEB, *Clavaria*, vol. 7, ff. 22r-23v.

Ítem, a XXVIII dies del mes de noembre¹⁹ pagaren les messions davall escrites, les quals foren feytes en empedregar e adobar les pujades e avallades del pont de la fusta e del cap del pont, segons que en un cuern²⁰ fet de les dites messions és llargament contengut, les quals messions són aquestes:

Dilluns, a III dies del mes de noembre, donaren a un fadrí que tirà pedra e terra a la dita obra de empedregar les dites²¹ avallades e pujades del dit pont de la fusta, per loguer de X jorns, a rahó de II sòlidos, IIII diners per jorn: ll. XXIII s. IIII.

Ítem, aquella setmana metexa fo un fadrí de na Mudelona ab un ase, dos jorns, a tirar de la dita menobra, a rahó de II sòlidos, IIII diners per jorn: ll. IIII s. VIII.

Ítem, lo dijous, aquella metexa setmana, foren-hi dos hòmens que tiraren pedra de l'ort d'en Febrer en la carrera de la escorxeria, que costaren: ll. IIII s.

Ítem, aquella setmana metexa hagueren un macip piquer VI jorns, que costà: ll. XVIII s.

Ítem, donaren a un macip de n'Arnau Marcho, per IIII jorns que y obrà aquella setmana metexa: ll. VIII s.

Ítem, a son nebot, divendres, que y fo: ll. III s.

Ítem, dimarts a XII del mes de noembre, donaren a n²² Arnau Marcho, que y fo ab III macips, que fan: ll. XII s. VIII.

Ítem, aquell dia mateix, logà III àsens que y foren²³, los quals costaren: ll. VII s. III.

| | f. 22v

Ítem, divendres, que y fo n'Arnau Marcho, ab III macips, que fan: ll. XII s. VIII.

Ítem, logà n'Arnau Marcho III àsens aquell dia meteix, que costaren²⁴: ll. VI s. VI.

Ítem, costà paper: ll. s. II.

Ítem, dijous, hagueren III àsens, que costaren: ll. VI s. VI.

Ítem, hi fo n'Arnau Marcho, ab III macips, que fan: ll. XII s. VIII.

Ítem, divendres següent hi fo n'Arnau Marcho, ab III macips que pres de loguer: ll. XII s. VIII.

Ítem, aquell dia meteix logà V àsens, que costaren: ll. X s. X.

Ítem, dissapte, que y fo n'Arnau March, ab tres macips, que fan: ll. XII s. VIII.

Ítem, aquell dia meteix logà tres àsens, que fan: ll. VI s. VI.

Ítem, dilluns, a XVIII dies del mes de noembre, fo n'Arnau Marcho al cap pont, a empedrar, ell ab tres menestrals, los quals, és llur salari, per tots: ll. XII s. VIII.

Ítem, aquell dia meteix, logà n'Arnau Marcho un ase d'en Johan Mascarós, costà: ll. II s. II.

Ítem, ne logà un altre d'en Guillem Loqui, que costà: ll. II s.

Ítem, dimarts après, hi foren tres menestrals per n'Arnau Marcho, lo llur salari és: ll. VIII s. VIII.

| | f. 23r

Ítem, aquell dia mateix logà n'Arnau Marcho un ase d'en Mariscot, costà: ll. II s.

Ítem, dimarts après, foren en la dita obra per lo dit n'Arnau Marcho III menestrals, és llur salari: ll. VIII s. VIII.

Ítem, aquell dia meteix logà n'Arnau Marcho un ase d'en Mariscot, que costà, ab un fadrí: ll. II s.

Ítem, dijous, a XXI dies del mes dessús dit, fo n'Arnau Marcho, ab tres macips²⁵, lo salari llur és: ll. XII s. VIII.

Ítem, aquell dia meteix logà n'Arnau Marcho dos àsens, és assaber, un d'en Mariscot e altre d'en Loqui, per portar lo reeble de l'empedrament, qui costaren: ll. III s.

Ítem, lo dia mateix féu portar n'Arnau Marcho XXXVIII pedres a dos bastays del portal de Sent Johan e del portal del Temple, costaren: ll. IIII s. IIII.

Ítem, costaren III cayrats e un fust redon de portar de la Casa de la Ciutat fins a la canonja: ll. s. V.

Ítem, costaren los fusts de tornar del cap del cap del pont fins a la Casa de la Ciutat: ll. s. IIII.

Ítem, divendres après hi²⁶ fo n'Arnau Marcho ab III²⁷ macips, lo salari llur és: ll. XII s. VIII.

¹⁹ Segueix *donaren*, ratllat.

²⁰ *que en un cuern*, interlineat. Segueix *un cuern de la tenor següent*, ratllat.

²¹ Segueix *obres de empedregar les dites [...] de les*, ratllat.

²² *donaren a n*, interlineat. Abans *fo-y*, ratllat.

²³ Segueix *als quals donaren*, ratllat.

²⁴ Segueix *VI sòlidos, VI diners*, ratllat.

²⁵ Segueix *sens*, ratllat.

²⁶ *hi*, interlineat.

²⁷ *III*, interlineat. Abans *IIII*, ratllat.

Ítem, hi foren aquells dos àsens desús scrits, costaren: ll. III s.

Ítem, lo dissapte après hi fo n'Arnau Marcho, ab III macips, és lo salari llur: ll. XII s. VIII.

| f. 23v

Ítem, lo dia meteix costà de loguer un ase d'en Loqui: ll. II s.

Ítem, costà de portar la pedra llarga de la canonja al cap del pont: ll. V s.

Ítem, féu portar lo dit n'Arnau Marcho VI pedres del portal del Temple, com aquelles no bastassen, costaren de tirar: ll. I s.

Ítem, costaren III fusts que se'n féu passar en Domingo Fferrer al cap del pont: ll. s. III.

Ítem, costà un munt de reble, que compraren de maestre Johan: ll. V s.

Ítem, dilluns, a XXV de noembre, hi²⁸ fo n'Arnau Marcho, ab III macips, lo salari llur és: ll. XII s. VIII.

Ítem, aquell dia metex llogà n'Arnau Marcho un hom per cavar lo pati, e per servir en la obra del cap del pont, costà: ll. I s. III.

Ítem, costà la pedra de portar del cap del pont fins a la Casa de la Ciutat, III bastays: ll. II s. II.

Ítem, costaren dos cabaços d'espart per servir en la obra: ll. s. VII.

Ítem, dimarts, a XXVII dies de noembre, foren III macips a la obra del cap del pont, llur salari és: ll. VIII s. VIII.

Ítem, lo dia meteix logà n'Arnau Marcho un ase d'en Mariscot, costà: ll. II s.

Ítem, costà lo lloçeu de les fferramentes per tota la obra: ll. II s. III.

9

1373, juny, 9. Tortosa

Pagament al pedrapiquer Arnau Marco per una visura dels treballs necessaris per fer una sèquia al marge esquerre de l'Ebre.

ACBEB, Clavaria, vol. 9, f. 94v.

Ed. J. VIDAL, *La construcció de l'assut...* cit., doc. 10

Ítem, lo prop dit IXen dia del mes de juny, donà a n'Arnau Marco, picapedrer de la dita ciutat, per salari seu de II dies que i entès en extimar les obres faedores en la cèquia que fon proposada fer per regar de la aygua de Ebre a la part de Bitem, ab I mul, a rahó de VI sous, III diners per cascun jorn: ll. XII s. VI.

10

1375, febrer, 16. Tortosa

Pagament a Arnau Marco pel seu treball a la xemeneia de l'Hospital de la Santa Creu.

ACBEB, Clavaria 11, p. 256

Ítem, donà a n Marcho, lo piquer, per I jorn e mig qui obrà a la dita examanea: ll. III s. VI.

11

1376-1377. Tortosa

Registre dels pagaments que la fàbrica de la catedral de Tortosa fa als senyors de Flix per la compra de pedres i pel treball d'extracció als pedrapiquers que fan la feina, encapçalats per Arnau Marco.

Arxiu Capitular de Tortosa (ACTo), *Llibre d'obra 1375-1378*, ff. 44r-v.

Ed. V. ALMUNI, *La catedral...* cit., doc. 58.

Ítem, compram del senyor de Flix M pedres, a raó de VI diners per pedra, e a semblant for si més n'i a de arrenquades. Així matex a [...] dels promes de Flix, a VIII diners per pedra, com son majors, segons que apar per carta presa per en Pere Sunyol. Avem dats al senyor per paga e per senyal XX florins e als promes per senyal e paga [II florins]. E així entre tots tenen: CCXI s.

Ítem, anà Marcho ab II piqués a Flix, per la pedra arrenquar, de les quals arrenquà més de tres-centes, e per tallar II dotzenes de peces grans, e estigueren-hi XV jorns, a III sous per jornal en Marcho, e a III sous cascú dels piquers, e entre lo dit loger e broques, e per dur ferramens a Flix, e per III quayrats de compra e de port, e hòmens per fer adobar la carrera de la porta de Tamarit, e de port de la barqua, a raó de XV sous la dotzena e portar III dotzenes, segons que apar en I quern per menut que m donà com fo vengut, lo qual és en mon poder, e així fo entre tot, e l'an pagat: CCLXIX s. III.

12

1382, juny, 15. Tortosa

Pagament de les despeses d'enderroc d'una torre del circuit antic de la ciutat de Tortosa, treball dirigit per Arnau Marco.

²⁸ hi, interlineat.

ACBEB, *Clavaria*, vol. 19, p. 104.

Ed. E. BAYERRI, *Historia...* cit., vol. VII, p. 480.

Ítem, donà a n' Arnau Marcho, piquer, qui obrà I jorn a enderroquar I tros de una torra que s té ab la sglésia de Sant Nicholau, la qual stava fort perillosa: ll. V s. VI.

Ítem, donà a n Pere Adell, qui obrà I jorn en la dita torra: ll. III s.

Ítem, donà a n' Arnau Marcho, per II senalles de spart que dix sí haver comprades obs de la dita obra: ll. s. VIII.

13

1382-1383. Tortosa

Anotació de diverses despeses relacionades amb el tall de pedra per a la catedral de Tortosa en l'exercici 1382-1383. Els mestres Joan de Frenoy i Arnau Marco controlen el treball de la pedrera de part del Capítol. Els piquers Bartomeu Guerau, de Vilalba, i Roca, de Batea, són remunerats pel tall. Es paguen també els drets d'explotació de la pedrera.

ACTo, *Llibre d'obra 1382-1383*, ff. 20r-39v.

Ed. V. ALMUNI, *La catedral...* cit., doc. 66.

Ítem, donam al senyor de Flix per la treta de la pedra de M pedres, a XV diners per centenar, ço és I florí e mig, a rahó de IX sous lo florí: XII s. 6 diners jaquesos.

(...)

Ítem, com Burret agés portades CLXIII pedres de Flix a Tamarit e agés comtats la dotzena e lo pagam a raó de XII sous la dotzena, e ell ne demanà a XIII sous, jo són met certifiuat ab en Marcho e ab I altre que era a XIII sous, e axí que li falisen segons que apar desús XII sous, per ço donam-los-hi.

(...)

Anà mestre Johan a Flix a rebra la pedra d'en Marcho, donam-li per a messió: X sous jaquesos.

(...)

Ítem, com en Bertomeu Guerau, piquer, hages tallades les duelles e d'altres pedres, e com feren preu ab ell mestre Johan e en Marcho de certa quantitat e li fos promès que li seria feta esmena, segons que digeren, fo-li feta esmena de II florins: XXII sous

(...)

Anà mestre Johan a la pedrera per tallar pedra dijous, a XXVII de juny, e done per a mesions per ço que alí s'agés XXV florins.

Ítem, donam mig florí a quel hom que y tramès en Marcho.

(...)

Ítem, anaren mestra Johan e en Marcho a la pedrera, e estigueren-hi IIII jorns entre anar e venir e estar, e axí per lur salari XXXII sous, e menaren II bèsties en què quevelquaren, que prenién V sous de loguer, que fa XX sous, e la mesió de les bísties VIII sous, e a dos piquers que mostreren la pedra e feren lo preu ab els que ls donaren a manyar III sous, que fa entre tot, ab II sous que ls donaren lo digmenga que vengeren: LXV sous.

(...)

14

1383, setembre, 24. Tortosa

Contracte establert entre els procuradors de l'obra de la catedral de Tortosa i el pedrapiquer Arnau Marco per al tall de 2000 pedres per a la fàbrica.

ACBEB, *Fons Notarial*, Sig. 1145, ff. 160r-161r.

[...]

Com sia de necessitat que per continuació de la obra de la seu sien haüdes e tallades pedres ab què s complesqua partida de la dita obra, per ço, en Guerau de Montbrú, artiacha de Culla, e en Domingo Guillem, axí com a procuradors de la dita obra, se són avenguts ab n' Arnau Marquo, lo qual haja a tallar e dar bon recapte a la dita pedra en la forma enfresegüent:

Primerament, que lo dit Marquo haja a tallar MM pedres, ço és, MDCCC²⁹ de pedres de fill, e CC de pedres de motle. Ítem, que totes les dites pedres sien tallades a son cost e messió e posades a carregador. Ítem, que les CC de motle sien desgastades bé e covinentment, segons los motles, e les de fil sien degastades bé caz de martell. Ítem, que les dites CC pedres de motle que trame-
ta³⁰ ací en Tortosa, emperò a mesió de la barqua que haja a pagar los procuradors. Ítem, les pedres de fil que haja a posar a car-
regador,³¹ axí com és promès. Ítem, que no empar altra obra ni tall pedra entró que aquesta sia tallada e haja recapte. Ítem, en cas que lançasen pedres o la barqua se n'entràs, que s perdesen, ço que Déu no vulla, que no s contàs a n Marquo, sinó a la obra. Ítem, que ls dits procuradors que paguen lo dret del senyor, segons que stà, ni de la senyoria hon se tallarà. Ítem, a messió dels dits procuradors hajen a pagar lo port dels cayrats dels motles e ferramentes, ço és, lo nòlit de la barqua. Los dits procuradors prometen de dar de totes les dites pedres MMM sòlidos, los quals MMM sous reba de la taula d'en Domingo Manresa, en poder

²⁹ D, *interlineat*.

³⁰ Abans trametrà, convertit en trameta en ratllar la r.

³¹ a c, *interlineat*.

del qual los dits procuradors posen en poder de la dita quantitat, de la qual do al dit Marquo, en tres pagues, ço és, de continent C florins; e com hagen acabades de tallar les dites CC pedres, e les DCCC de fil, e les dites CC sien en Tortosa, que haja aver M sous, e la terça part com les haja acabades totes haja la resta a compliment dels dits MMM³² sous. Ítem, que ls procuradors se deïxen de la dita quantitat dels MMM sous en guisa que lo dit Domingo Manresa responga al dit Marquo o qui s volrà, emperò ell donant fermances covinents ab tal condició que si lo dit Arnau Marquo havia rebuda la dita quantitat o partida e per mort o per altre esdeveniment ell no complia les dites coses, segons que desús és amprès, que lo dit Marquo e sos béns fossen obligats a tornar entrò en aquella quantitat que presa hauria, e les fermances semblantment, als dits procuradors e no al dit³³ Domingo Manresa, comtant procura. Ítem, que de les³⁴ dites coses desús dites sien feta carta en forma.
[...]

15

1385, abril, 21. Tortosa

Arnau Marco ven pedres per a la construcció d'una torre del mur del Queixal.

ACBEB, *Obres públiques*, vol. 16, f. 6r.

Ítem, lo dit dia, n'Arnau Marcho, piquer, féu àpoqua a n Francesch Berenguer de deu lliures, V sòlidos, per pedres piquades que lo dit n'Arnau afermava que ls honrats procuradors li avien comprades per a la obra de la torra del dit mur: X ll. V s.

16

1387, desembre, 31. Tortosa

Pagament pel treball d'Arnau Marco i altres menestrals en uns carreus que el Consell fa servir per tenir els brandons de Corpus a la catedral.

ACBEB, *Clavaria*, vol. 24, p. 174.

Ítem, donà a n'Arnau Marcho, picapedrer, qui féu II forats en II pedres on stan los II brandons del cors de Cors de Déu, on són stades posades II trompes fetes de II troços de oliveres, on stiguen los II brandons, per ço com tots jorns s'i trenquaven brandons: ll. VI s. VI.

Ítem, costaren de traure de la seu les II pedres on foren fets los dits II forats, e tornar-les allí on se staven, ab VI diners de una dona que serví lo dit en Marcho: ll. I s. VI.

Ítem, donà a n Domingo Bonet, fuster, per I jorn qui obrà e féu les prop dites II trompes de olivera: ll. III s. VI.

Ítem, donà a n Bernat de Bas, per I jorn e mig qui obrà en les dites II trompes, ab VIII diners que costà d'en Tarn I fust de olivera de què foren fetes les dites II trompes: ll. VI s.

17

1394, maig, 28. Tortosa

Nomenament del mestre Arnau Marco com a reconeixedor dels murs de la ciutat de Tortosa.

ACBEB, *Provisions*, vol. 21, f. 9r.

Del regonexedor dels murs.

Ítem, fon elet e nomenat en lo dit consell general en Arnau Marquo, lo qual sie regonexedor dels murs e haja de salari C sòlidos per I any, lo qual haja a fer sacrament que I dia de cascuna setmana haja a regonèxer los murs e levar-ne los arbres.

18

[1394-1395]. Tortosa

Pagament a Arnau Marco i a Jaume Miravet pel seu treball de reconeixedor dels murs de la ciutat de Tortosa.

ACBEB, *Clavaria*, vol. 31, p. 383.

Del salari de n'Arnau Marquo, regonexedor dels murs, que és V lliures.

Ítem, donà a n'Arnau Marquo e a n Jachme Miravet, qui entre abdosos serviren per I any la dita ciutat en regonèxer los murs, cent sòlidos: V ll. s.

³² MMM, *interlineat*. Abans CCC, *ratllat*.

³³ *Segueix G*, *ratllat*.

³⁴ *de les*, *interlineat*.

1396, febrer, 14. Tortosa

Extracte del llibre d'obres del porxo del blat porgat, construït en el complex de la llotja. Arnau Marco participa breument en els treballs.

ACBEB, *Obres públiques*, vol. 17 (1r lligall), f. 3r.

Ítem, donà dilluns, a XIII dies del dit mes de febré, a n Johan Torroella, piquer, per I jorn que havia vagat per la dita obra, e per lo present dia que obrà en la dita obra, al dit for de III sous: ll. VIII s.

Ítem, donà a n Jacme Garcia, n' Arnau Marcho, a n Johan Duran e a n Berenguer Puig, per I jorn cascú que obraren en lo dit porxo, a raó de III sous, VI diners per jorn: ll. XIII s.

(...)